

फ़्युचर जेनरेशन्स यूनिभरसिटी(FGU), अमेरिका
दि ईष्ट फाउण्डेशन(TEF), संखुवासभा
बरुण बायोमेरिकडेन अनुसन्धान परियोजना(BBRP), संखुवासभा

“बरुण बचाओ”

BARUN BACHAON SAVE THE BARUN VALLEY

व्यावहारिक सामुदायिक परिवर्तनको लागि सिड-स्केल तालिम पुस्तिका
(SEED-SCALE Training Manual for Applied Community Change)

भाद्र, २०७६

Barun Bachaon Team

Nepal Residential

Barun Bachaon Youth Team

१. मोड्युल एक (Module One)-सिड स्केल परिचय (SEED SCALE Introduction)	२
२. मोड्युल दुई (Module Two)-चार सिद्धान्तहरू (Four Principles)	४
२.१ (क)मोड्युल दुईको लागि समुह अभ्यास (Group Exercises)	१५
३. मोड्युल तीन (Module Three)-सात कार्यहरू (Seven Tasks)	१८
३.१ (क)मोड्युल तीनको लागि समुह अभ्यास (Group Exercises)	२८
४. मोड्युल चार (Module Four)-पाँच मापदण्ड/आधारहरू (5 Criteria)	३०
४.१ (क)मोड्युल चारको पाँच मापदण्ड/आधारहरूको प्रमुख सुचकका उदाहरणहरू (Examples of key indicators about five criteria)	३५
४.१ (ख)मोड्युल चारको लागि समुह अभ्यास (Group Exercises)	३७
५. मोड्युल पाँच (Module Five)-सिड स्केलका ३ आयामहरू (Three Dimensions)	३७
५.१ (क)मोड्युल पाँचको लागि अरुणान्चलको प्यान्टको उदाहरण (Example of Pants of Arunachal)	४१
५.१ (ख)मोड्युल पाँचको लागि नेपालको सामुदायिक वनको उदाहरण (Example of Community Forestry in Nepal (Scale up)	४३
५.१ (ग)मोड्युल पाँचको लागि समुह अभ्यास(Group Exercises)	४५

१. मोड्युल एक (Module One)

सिड स्केल परिचय (SEED-SCALE Introduction)

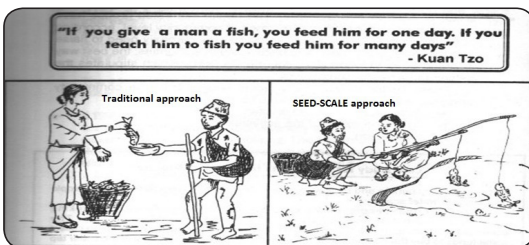
सिड स्केल (SEED-SCALE) के हो ? SEED को पुरा रूप Self- Evaluation for Effective Decision हो अर्थात प्रभावकारी निर्णयको लागि स्व-मूल्यांकन हो । SCALE को पुरा रूप System for Communities to Adapt Learning and Expand हो अर्थात स्केल भनेको समुदायको सिकाइ अनुकुलता तथा विस्तारको लागि एक भरपर्दो पद्धती हो । SEED-SCALE भनेको सामुदायिक परिवर्तनको एक गतिशिल तथा विश्वव्यापी प्रक्रिया हो । सामाजिक परिवर्तनको एउटा एकीकृत सिद्धान्तको रूपमा सिड स्केलले व्याख्या गर्छ ।

फ्युचर जेनेरेशन्स अरुणान्वल मार्फत सुपरीवेक्षकहरुलाई सिड-स्केल तालिम (प्रशिक्षकको लागि प्रशिक्षण) संचालन

Followers of the Dr. Carl

Applied Community Change

- SEED भन्नाले सामुदायिकस्तरको सशक्तिकरण गर्दै र स्थानियस्तरको सफलता वढाउँदै लैजाने प्रक्रिया हो ।
- SCALE भन्नाले समुदायले सिकाइ अनुकुल बनाई विस्तार गर्ने प्रणाली हो । यसमा सिकाइको विस्तार निश्चित भौगोलिक र विकास क्षेत्रहरुमा हुन्छ । जीवनमा यसले व्यक्तिको गुणस्तरिय सुधारमा गतिविधिहरुको विस्तार गर्दछ ।
- SEED-SCALE सामुदायिक परिवर्तनको लागि एक विश्वव्यापी प्रक्रिया हो ।

यसले मानविय उर्जा परिचालन गर्न समुदायमा आधारित क्रियाकलापहरूलाई परिपक्व बनाउन र अवधारणालाई रणनीति संग समानता गर्न जस्तै: समुदायको गतिशिलतालाई आकार दिन अर्थतन्त्र, पर्यावरण र मूल्यमान्यतालाई संगै लै जान मार्ग निर्देशन गर्दछ । SEED-SCALE वृहतस्तरमा कार्य गर्ने हुनाले विभिन्न मानिसको लागि फरक फरक अर्थ लाग्न सक्दछ । वृहत रूपमा भन्नुपर्दा यो एक सामाजिक परिवर्तनको लागि आधारभूत पूर्वानुमानको साथ परिवर्तनको एक सिद्धान्तको रूपमा सञ्चालन हुन्छ अर्थात् एक चक्रको रूपमा सामाजिक परिवर्तन व्यक्ति र सामाजिक उर्जाको चक्रिय नतिजा हो । कार्यक्रम डिजाइनको एक व्यापक प्रणाली व्यवस्थापनको अर्थमा भन्नु पर्दा SEED-SCALE ले दिगो समुदायमा आधारित विकास कार्यान्वयन, सुपरिवेक्षण, मूल्यांकन, विकास गतिविधिहरूको लागि एक अवधारणागत ढाँचाको रूपमा कार्यसञ्चालन गर्दछ । यसले समुदायलाई आफ्नै भविष्यको नियन्त्रण गर्न र समुदायको वृद्धि विकासको लागि उर्जा जारी गर्न अवसर प्रदान गर्दछ ।

यस अवधारणा अन्तरगत ४ सिद्धान्तहरू (Four Principles), ५ आधारहरू (Five Criteria), ७ कार्यहरू (Seven Tasks) र ३ आयमहरू (Three Dimensions) संसारमा प्रचलित छन् । यसले समुदायलाई निरन्तर गतिशिल बनाइ समुदायको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय अवस्थामा सुधार ल्याउन उचित मार्गनिर्देशन तथा मानवीय उर्जा प्रदान गर्दछ । समुदायिक विकास एवं परिवर्तनको लागि यस सिड स्केलको अवधारणा वा विधिको सैद्धान्तिक एवं व्यावहारिक प्रयोग, प्रवर्द्धन, विकास र विस्तारमा अमेरिकाको फ्युचर जेनेरेशन्स यूनिभर्सिटी (**Future Generations University**), ले विशेष पहल एवं प्रयत्न गरिरहेको छ ।

1. Module One-Introduction: What is Seed-Scale?

- SEED is (Self-Evaluation for Effective Decision-making). Seed is the process of activating empowerment at the community level and growing a local success.
- SCALE is (System for Communities to Adapt Learning and Expand). Scale is the expansion of this activity, both in geographic coverage and across development sectors for sustained improvement in quality of life.
- SEED-SCALE is A Universal Process for Community Change: Seed-

Scale provides a road map for moving human energy, consistent community-based activities to mature, disciplined approaches aligned to strategic imperatives such as To Shape Community Momentum. To Fit Community Economy, Ecology, and Values. SEED-SCALE may mean different things to different people as it functions on multiple levels. Most broadly speaking, it operates as a *theory of change* with the underlying presumption that Social Change is a result of enabling or re-directing Human/Social Energy in a Cyclical-iteratively growing as opposed to a Linear fashion. In a more applied sense of program design or systems management SEED-SCALE operates as a Conceptual Framework for design, implementation, monitoring and evaluation of the sustainable community-based development activities. It allows communities to take control of their own futures and to release the potential energy within the community growth and development.

२. मोड्युल दुई (Module Two)

चार सिद्धान्तहरू (Four Principles)

सिड स्केल पद्धतीमा चार सिद्धान्तहरू अन्तरनिहित छन् । यी चार सिद्धान्तहरू प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको खण्डमा समुदायमा आधारित उर्जा वद्धि भन्ने कुराको प्रमाण यसले देखाउँछ । अर्थव्यवस्था, परिस्थिती र मूल्य मान्यता अनुरूप समुदायको समस्याहरूको उचित समाधान भई अन्य क्षेत्रका समुदायहरूमा समेत विस्तार हुन यी चार सिद्धान्तहरूले मद्दत गर्दछ ।

(क) सिद्धान्त-१

सफलताबाट निर्माण/विस्तार (Build From Success)

यस सिद्धान्तले असफलताहरूलाई ठीकठाक पार्न खोज्नु वा आवश्यकतामा सन्तुष्ट

तर यस्तो सूचीहरूले समुदायले गर्न नसकेको असफलताहरूको खोजी गर्दछ ।

- आफ्नो कमजोरी मात्र हेर्ने समुदायहरूले आफ्नो समस्या समाधान गर्न प्रेरित हुँदैनन् । परम्परागत आवश्यकता विश्लेषणहरू निराशाजनक छ र लगभग सधैं प्रस्तावनाहरू बाह्य सहयोग वा उपहारमा केन्द्रित हुन्छ ।

(स) सिद्धान्त २

त्रि-पक्षीय साझेदारी (Three-way Partnership)

यस सिद्धान्तले सफल नेतृत्व वा दिगो विकासको लागि समुदाय, सरकार र बाहिरी विकासे संस्था वा निकाय बिचको त्रि-पक्षीय साझेदारी अपरीहार्य रहेको कुरामा जोड दिन्छ । जहाँ सरकार माथिबाट तल, विकासे संस्था वा निकाय बाहिरबाट भित्र र समुदायतलबाट माथि तिरको विकास प्रक्रिया अनुरूप आपसी सहकार्य एवं साझेदारीता गर्नुपर्ने हुन्छ । माथिल्लो निकाय सरकारले बनाइ लागु गर्ने विभिन्न नितिनीयम र बितीय स्रोतहरूको उपलब्धताले स्थानीय समुदायको बृद्धि र विकासको लागि मद्दत पुग्दछ । त्यस्तै, परिवर्तनको वाहकको रूपमा गैह्र सरकारी

Principle 2

संस्थाहरूले नवीन विचार तथा तौरतरिका अपनाई तलबाट माथिको विकासको लागि सरकार र समुदाय बिच सहज एवं अनुकूल अवस्था सृजना गर्न मद्दत पुर्याउँछ ।

- समुदायको सामान्य बुझिने अर्थ भनेको मानिसहरूको कुनै समूहको हो, जुन एउटा भौगोलिक स्थानमा अवस्थित हुन्छ, जस्तै: शहर वा गाउँतर कार्यात्मक संकल्प वा निर्धारकहरू ठूला हुन्छन् जस्तै: सरकार, व्यावसायिक सम्बन्ध र मित्रताको रूपमा ।
- SEED SCALE ले समुदायलाई एक समूहको रूपमा परिभाषित गर्दछ जो कोहि

विचको साभेदारी गर्दछ र सहकार्यको सम्बन्ध राख्दछ ।

- त्रि-पक्षिय साभेदारीमा परिवर्तन ल्याउने तत्वहरू मानिसहरूको उर्जा जो तलबाट माथि उठ्दछ त्यो समुहलाई अर्थात मानिसहरूको उर्जालाई प्रभाव पार्ने निति र अर्थ व्यवस्थापन जो माथिबाट तल निर्देशित हुन्छ । बाहिरबाट ज्ञान प्रदान गरिन्छ र तालिमबाट समुहको रूपान्तरण गरिन्छ ।
- तलबाट माथि उक्लने (माथितिर अघि बढ्ने) खालको मानिसहरू धेरै काम गर्छन् र फाइदा उठाउने आशा गर्दछन् तिनीहरूका धेरै उपसमुहहरू हुन्छन् जसलाई मानिसहरूले प्राय ठूलो समुदायको रूपमा पहिचान गर्न सक्छन् ।
- अधिकारको संरचनामा रहेका माथिबाट तल निर्देशन गर्ने अधिकारहरूले (जस्तै सरकारको स्तर, अन्तराष्ट्रिय एजेन्सिहरू, धार्मिक संस्थाहरू) निति र अर्थव्यवस्थापन मार्फत नियन्त्रण र निर्देशन गर्दछन्
- बाहिरबाट भित्र आउनेहरू चाहिँ परिवर्तनको सम्बाहक हुन् (गैरसरकारी संस्थाहरू, शैक्षिक स्रोतकर्ताहरू, सोहि स्थानको सामुदायिक सदस्यहरू, व्यापारिक उद्यमीहरू, निजी दाताहरू पर्दछन्) तिनीहरूले बिचार प्रविधिहरू, बीउ पूँजीहरू ल्याउँछन् र परिवर्तन प्रक्रियामा उत्प्रेरकको रूपमा सेवा गर्दछन् । अक्सर धुर्विकरण घटाउन कहिलेकाँही प्रतिस्पर्धा र तनावलाई न्युनिकरण गर्न मद्दत गर्दछ ।

(ग) सिद्धान्त-३

तथ्य/प्रमाणमा आधारित निर्णय प्रक्रिया (Evidence-based Decision Making)

परम्परागत विकास पद्धती अनुरूप सामान्यतया जो संग शक्ति , पैशा तथा मजबुत बिचार छ उसैले निर्णय गर्ने परम्परा तथा अभ्यास रहे को पाइन्छ तर यसरी शक्ति, धन, बिचार र सिद्धान्तबाट मात्र गरिने निर्णय एवं कार्यले समुदायको वास्तविक आवश्यकता, चासोको विषय वा सवालहरूको उचित सम्बोधन गर्न सम्भव नभएका बिभिन्न उदाहरणहरू हामी

Principle 3

देख्न र महसुस गर्न सक्छौं । तसर्थ, स्थानीय तथ्य वा प्रमाणमा आधारित निर्णय प्रक्रियाबाट मात्र अपेक्षाकृत उपलब्धी तथा सफलता हासिल गर्न सम्भव हुने निष्कर्ष सहित यसको व्यावहारिक प्रयोग र अभ्यासको निरन्तरतामा जोड दिइएको हो ।

- समुदायको मानिसहरूको जिवनको लागि गरिने निर्णयहरू प्रायः टाढाको दुरीमा रहेका मानिसहरूले गर्दछन् जसले स्थानिय वास्तविकताहरू बुझेका हुँदैनन् तिनीहरूको विशेष चासो समुह, शक्ति र पैसावाल ब्यक्तिहरूबाट प्रभावित भएका हुन सक्दछन् ।
- यर्थाथवादी निर्णयमा पुग्नको लागि स्थानिय प्रमाण चाहिन्छ र समुदायको नजिक हुन आवश्यक छ र ति निर्णयहरू समुदायको ती व्यक्तिहरूको इच्छा अनुसार लिनु पर्दछ जसले सो निर्णयहरूको नतिजा भोग्नु पर्ने हुन्छ ।
- धेरै प्रकारका प्रमाणहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ (जस्तै : वैज्ञानिक रूपमा गरिएको सर्वेक्षणहरू, फोटोहरू, सरकारी रेकर्डहरू, निर्धारकहरू र सूचकांकहरू) उपयोगी प्रमाणहरू स्वतन्त्र रूपमा प्रमाणित हुन्छ ।
- मानिसहरू समावेश गरि सहभागीमुलक प्रमाण जुटाउन गाह्रो छ तर पर्याप्त पारस्परिक लाभ हुने भएकोले यो बढ्दो रूपमा सम्भव छ।
- विगतमा समुदायहरू अनुभव वृद्धि र अन्तरज्ञानमा भर गर्नुपर्ने देखिन्छ । पक्कै पनि समुदायहरूले उखान टुक्काहरूमा आनन्द मनाउँछन् र हास्यासपद कथाहरूले ठूला ठूला निर्णयहरू गर्न मद्दत गर्छन् तर उखान टुक्काहरू प्रमाण हैनन्, उखान टुक्का तथ्यांक पनि हैन ।

बिपन्न एवं जोखिममा परेका वा पर्न सक्ने महिला, किशोरी तथा अन्य व्यक्तिहरूको उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि काठमाडौं धाउन पर्ने बाध्यात्मक अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्न सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको भोटेचौरमा संचालनमा आएको त्यस भेगकै पहिलो सरस्वती उच्च मा.वि. र बि.ए. क्याम्पस

(घ) सिद्धान्त-४

व्यवहार/धारणागत परिवर्तन (Behaviors Change)

यस सिद्धान्तले हरेक व्यक्तिले आफ्नो प्रवृत्ति वा व्यावहारमा परिवर्तन एवं सुधार ल्याउन सक्छन् भन्ने मान्यता राख्दछ । समुदायमा आधारभुत परिवर्तन प्रवृत्तिगत एवं धारणागत परिवर्तन वा सुधारबाट मात्र सम्भव हुने कुरामा यसले जोड दिन्छ । जो कसैको प्रवृत्तिगत वा व्यावहारिक परिवर्तनले अरुलाई उत्साहित गर्न सकिने हुँदा समुदायमा मापन योग्य प्रतिफल एवं उपलब्धी हासिल भइ दिगो विकास गर्न सम्भव तुल्याउँछ ।

- जव व्यक्तिहरूले उनीहरूको व्यवहारलाई परिमार्जन गर्दछन् तव सामाजिक परिवर्तन हुन्छ । यो परिणाममा आधारित व्यवस्थापन भन्दा बाहिर जान्छ र केवल एक स्थायी प्रक्रिया मात्र नभई यसले निर्दिष्ट नतिजा ल्याउँछ । प्राथमिकतामा गरिवी, स्वास्थ्य, महिलाको शिक्षा, जैविक विविधता, खाद्य सुरक्षा इत्यादि जे

नेपाल सरकारबाट नुवाकोटको छाप गा.बि.स.लाई खुल्ला दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणा

सुकै भएता पनि स्थायी सफलता चाहिँ सँधै जसो व्यवहार परिवर्तनबाट नै प्राप्त हुन्छ ।

- व्यवहार परिवर्तन कहिलेकाहीँ सजिलै प्राप्त गर्न सकिन्छ र व्यक्तिगत व्यवहार परिवर्तन कम खर्चिलो पनि हुन्छ अर्थात् थोरै पैसाले पनि हुन्छ तर सामुहिक व्यवहार परिवर्तन गर्न गाह्रो छ, यसैले प्रायः अन्य मापन गतिविधिहरू जस्तै: कार्यालय खोल्ने, कर्मचारी भर्ना, भवन निर्माण, प्रतिवेदन लेखन वा प्रशिक्षणको लागि मानिसहरू पठाउने इत्यादि कार्यहरूको साथ प्रतिस्थापित गरिएको छ तर पनि यी सबै क्रियाकलापहरू पूर्ण रूपमा गरि सक्दा पनि समुदायको परिवर्तन सुनिश्चित गर्दैन । तसर्थ SEED- SCALEले सात वटा सरल कार्यहरू प्रयोग गर्दछ ।
- व्यवहार परिवर्तनमा निरन्तरता चाहिन्छ लाभहरूमा पहिला सानो र ढिलो देखा पर्छन् त्यस पछिका वास्तविक परिवर्तनको लागि टिपिड विन्दु आइपुग्छ अभियानकर्ताले नेतृत्व गर्न, शिक्षित बनाउन, प्रोत्साहन गर्न वा नगर्न एउटा सहयोग प्रणालीको आवश्यकता पर्दछ । व्यवहार परिवर्तन दोहोरिनु आवश्यक हुन्छ र समुदायले सामुहिक रूपमा शत प्रतिशत पालना गर्न सक्दछ ।
- महत्वपूर्ण कुरा त के हो भने त्यो प्रणाली बाहिरबाट डिजाइन र वितरण गरिनु भन्दा सक्रिय संग सहभागी हुने मानिसहरूबाटै कार्यान्वयन हुनुपर्दछ । यस्तो व्यवहार परिवर्तन प्रति व्यक्तिहरू विस्वस्त हुन सक्छन् र संख्याहरू बढ्दै जाँदा तिनीहरू समग्र रूपमा सामुहिक तवरले वृद्धि हुँदै जान्छन् । सहभागितामाध्यमबाट

साभेदारी बढ्छ, सफलता निर्माण प्रमाणमा आधारित कार्यबाट वृद्धि हुन्छ।

यी सिद्धान्तहरू प्रयोग गरि सामुदायिक उर्जा कार्ययोजनामा केन्द्रित हुन्छ । कार्ययो जनाहरू यति सरल छन् कि सामान्य साक्षर या व्यस्त व्यक्तिहरू, सामाजिक कार्यकर्ताहरू वा राजनितिज्ञहरू जो कोहिले पनि यसको प्रयोग गर्न सक्छन् ।

उद्देश्य	कै गर्ने	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने		कसले गर्ने		कसरी गर्ने	आवश्यक प्रशिक्षण	आवश्यक स्रोत	कै फियत
			शुरु गर्ने	सम्पन्न गर्ने	समूह भित्र	समूह बाहिर				

चार सिद्धान्त त्यसै प्रयोग हुँदैन यसको लागि क्रमिक रूपमा क्रियाकलापहरू गरिनु पर्दछ जुन पछाडी परेका समुदाय र आर्थिक अवसर भएको समुदायले गर्न सक्दछ ।

1. Module Two-Four Principles

Four principles underlie the SEED-SCALE approach. Evidence increasingly shows that when all four are implemented then a community-based energy grows. Solutions evolve to fit economy, ecology, and values—and, growing within the enabling context of these principles, these locale-specific solutions expand across whole regions.

A. Principle #1, Build from Success

- Building from success (asset-based community development, or positive deviance) may be the most important, but frequently dismissed, among the principles. When the community is helped to recognize earlier successes, they are more likely to keep working or to work harder as a positive momentum of social change starts.
- Building by emphasizing community's achievements is not customary in development projects. Professionals, government officials, and even communities usually focus on problems such as poverty, bad roads, poor schools, drinking water, health, corruption and ethnic factions.
- Every community, even the wealthiest, can produce a long list of problems or needs. But such lists look for failures, what the community has not done right.
- Communities that see only their deficiencies are less likely to be motivated to solve their problems. The conventional "needs analysis" is demoralizing and nearly always leads to proposals for outside gifts to be given.

B. Principle #2, Three-way Partnership

- The commonly understood meaning of community is any group of people that share a geographic location, such as a town or village—but the functional determinants are larger such as government, commercial connections, friendships.
- Seed-Scale defines a community as a group of people who share something in common, with potential to act together.
- Forces for change in a three-way partnership are: Bottom-up the energy of the people, Top-down the environment of policies and financing affecting that group, and Outside-in the stimulus of ideas and training to transform the group.
- The Bottom-up people do much of the work and expect to reap benefits. They have many subgroups with which people often identify more than the larger community.
- Top-down officials in the authority structure control policies and financing affecting the community (levels of government, international agencies, religious organizations, large

corporations).

- Outside-in are change agents (NGOs, academics, researchers, activists, community members who have moved away, business entrepreneurs, private donors). They bring ideas, technologies, seed funding, and serve as catalysts for the change process, often helping to defuse polarization though sometimes also competing and exacerbating tensions.

C. Principle #3, Evidence-based Decisions

- Decisions about people's lives are increasingly made at a distance from where they are implemented, by people who don't understand local realities. They may be influenced by special interest groups or persons with power and money.
- Realistic decisions require local evidence and being close to the community, taking into account the wishes of those who will have to live with the consequences.
- Many kinds of evidence can be used (scientifically conducted surveys, photographs, government records, input/output measures, key indicators). What differentiates useful evidence is that it can be independently verified.
- Participatory evidence gathering involving the people is difficult but increasingly possible with much mutual benefit.
- In the past communities tended to rely on experience, wisdom and intuition. Of course, communities enjoy anecdotes, and funny stories sway large decisions. Anecdotes are not evidence and the plural of anecdote is not data.

D. Principle #4, Behaviors Change

- When individuals modify their behavior, social change happens. It goes beyond results-based management which gets specified outcomes, not a sustainable process. Regardless of whether the priority is poverty alleviation, health, female education, protecting biodiversity, or food security, lasting success is almost always best achieved by behavior change.
- Achieving behavior change is sometimes easy and individual behavior change requires little money. But it is difficult to

organizing *collective* behavior change so it is often replaced with other measurable outputs: opening an office, hiring staff, building buildings, writing reports, or sending people for training. But, even when perfectly done, these actions do not ensure community change and so Seed-Scale uses the seven rather simple tasks.

- Behavior change requires persistence. Gains appear at first to be small and slow. Then a tipping point is reached for real change. A support system is needed to: get innovators to lead, educate and give incentives or disincentives. Behavior change needs repetition, and communities can do this collectively with up to 100 percent compliance.
- The key is that the system must be implemented with people actively participating, rather than imposed or designed and delivered from outside. By such application, individuals are convinced, and as numbers aggregate, they grow into collective action. Participation increases through partnership, building from success, acting based on evidence.

Using these principles community energy gets focused into work plans. The work plans are so simple that people (whether marginally literate or busy politicians) can use them:

Objective	What to do	Where to do	When to do	Who inside	Who Outside	How	Needed training	Needed supplies	Remarks
1.									
2.									
3.									

The four principles do not just fall in place. A sequence of tasks is needed that is doable for isolated communities and for communities with a wealth of opportunities.

२.१ (क) मोड्युल दुईको लागि समुह अभ्यास (Group Exercises)

१९७० तिर नेपालले केहि प्रमुख पर्यावरण समस्याको सामना गरिरहेको थियो । हरेक वर्ष जब वर्षायाम आउँथ्यो तब भू-भागहरूको भू-क्षय हुन्थ्यो जसले बहुमुल्य कृषि भूमि बगाएर लैजान्थ्यो । लामो अवधि सम्म सडक बन्द हुने गर्दथ्यो । यो अभ्यासमा तपाईं गैरसरकारी संस्थामा काम गर्नु हुन्छ जसले मानिसहरूलाई सहयोग गर्ने प्रयास गरिरहेको छ । तपाईं गाउँमा जानुहुन्छ र एउटा समुह केन्द्रित छलफल गर्नु हुन्छ, जहाँ तपाईंले निम्न जानकारी पाउनुहुन्छ । भू-क्षयको कारणले धेरै मानिसहरूले आफ्नो खेतको भू-भागहरू गुमाइसकेका छन् र केहीको त आफ्नो घर नै नष्ट भइसकेको छ । छलफलमागाउँका बुढापाकाहरूले पहाडहरूको मुहानहरूमा उहिले उहिले ठन्डा र सफा पानी भएको र पछि ति मुहानहरू सुकेर गएको कुरा बताए । यसले सुख्खा समयमा जनावरहरूलाई पानी पुरयाउन समस्या हुने र टाढा देखि पानी जम्मा गर्नुपर्ने कारणले गर्दा बोझ थपिएको छ । गाउँका महिलाहरू प्रायः पकाउने दाउराको खोजीमा समय बिताउँछन् । प्रत्येक वर्ष जंगल मासिँदै र गाउँबाट टाढिँदै छ । अन्त्यमा तिनीहरूले जंगलको पातहरूलाई कुवाएर आफ्नो खेत बारीको लागि मलको रूपमा प्रयोग गर्नुको सट्टामा खाना पकाउने इन्धनमा परिणत गरेको कुरा थाहा पाउनुहुन्छ । गाउँले अब आफैँलाई खुवाउन सक्दैन तसर्थ वर्षाको समय पुरुषहरू कामको खोजीमा गाउँ छोडेर अन्तै जानु पर्ने अवस्था छ ।

१. समुदाय संगको छलफलबाट तपाईंलाई उनीहरूको मूल समस्या के होला जस्तो लाग्छ ?
२. यो समस्या हो भनि निश्चित गर्न तपाईंले कुन वा कस्तो खालको तथ्यांक संकलन गर्नुपर्ला ? (सिद्धान्त ३)
३. कस्तो प्रकारको साभेदारीताको विकास गर्नु आवश्यक छ ? (सिद्धान्त २)
४. सफलताबाट पछि निर्माण गर्नलाई तपाईंको गाउँ वा समुहले कस्तो खालको स-सानो कदम उठाउन वा पहल गर्न सक्छन् ? (सिद्धान्त १)
५. तपाईंले त्यहाँ कस्तो प्रकारको व्यावहारिक परिवर्तन गर्न पहल गर्नुहुन्छ ? (सिद्धान्त ४)

अब गाउँका नेताहरूले सरकारलाई बिन्ति गरेर टाढाको मुहानमा रहेका पानीलाई पाइपबाट गाउँमा ल्याए कसो होला ? के त्यो कुराले समस्या समाधान गर्ला र ? किन गर्दैन ? यदि बाहिरका समुहले थप पैसा ल्याएर गाउँका सबै मानिसहरूलाई वाँडेर फराकिलो बनाउने काममा लगाई पहिरोले बाटो पुर्न नसक्ने वनाइ, पहिरो

आउन देखि जोगाउन ढुंगाको पर्खाल लगायो भने उक्त समस्या के समाधान होला त ? कि हुँदैन ? समस्या गाँउकोस्तरमा हल गरिनुपर्दछ । यो कुरा तलबाट माथी तिरको प्रेरणा, स्थानिय समस्या समाधान र स्थानिय पहलमा निर्भर हुनुपर्छ । यसको लागि बाहिर बाट भित्र तर्फको सहयोग आवश्यक छ तर यो गाउँ स्तरको कार्यमा निर्भर गर्दछ । उक्त कार्य गाउँले नै गर्नुपर्छ । उनीहरूको लागि अरु कसैले गरि दिँदै न र गर्न सक्दैन पनि । यो अनुक्रम शुरू हुन्छ सात कार्यहरू क्रमिक रूपमा गर्दै जहाँ कार्ययोजनाद्वारा निर्धारित सिद्धान्तहरू एवं कार्यहरू बढी प्रभावकारी हुन्छन् ।

1.1. (A)Module Two-Group Exercises

In the 1970's Nepal was facing some major environmental problem. Every year when the monsoon rains came there would be landslides which would wash away valuable farm land and block roads for long periods of time. In this exercise you work for an NGO that is trying to help the people. You go into the village and conduct a focus group discussion, in which you find out the following information. Many people have lost their farmland because of the landslides, and some have even lost their homes. In the discussion you find out that older people in the villages told of many springs that used to run clean and cold on the area hillsides that had in more recent times dried up. This causes problems for watering animals during the dry season, and is a burden on the women who have to gather water from streams that are far away. Women from the village had to spend most of their day searching for firewood. Each year the forest has less to give and is farther away from the village. Finally you learn that they have turned to burning manure to cook their meals instead of composting it with leaves from the forests and using it to fertilize their fields. The village can no longer feed itself and men must leave for part of the year to search for work.

1. In your discussions with the villagers, what seems to be the underlying problem?
2. What data should you gather to see sure that this is the problem (principle 3)
3. What partnerships need to be developed? (Principle 2) To down Bottom up Outside in
4. What small steps could your village group do to build later from success (Principle 1)
5. What behavioral changes would you promote (principle 4?)

Now, how about if the village leaders pleaded with the Government to pipe water from a far away spring into the village. Would that solve the problem? Why not?

How about if an outside group came with lots of money and hired everyone in the village to make the road wider so that landslide did not cover it and build rock walls to stop the landslides, would that stop the problem? Why not?

The problem instead had to be solved at the village level. It had to rely on bottom-up motivation, local problem solving and local initiative. It required that outside-in assistance, but it depended on village level action. Village had to do it; nobody could do it for them.

The sequence starts simply. As 7 tasks are done, principles and the actions prescribed by the workplans become increasingly more effective:

३. मोड्युल तीन (Module Three)

सात कार्यहरू (Seven Tasks)

सिङ स्केल मोडेलमा समुदायलाई प्रभावकारी एवं सफल परिचालनको लागि हामीले सातवटा कार्यहरूको पहिचान सहित व्यवहारिक अभ्यास पनि गरेका छौं । यी कार्यहरू सामुदायिक विकास एवं सशक्तिकरणको लागि धेरै उपयोगी एवं सान्दर्भिक छन् । यसले समुदायलाई थप सचेत, संगठित, सशक्त र सक्षम बनाउँदै दिगो विकासको लागि निरन्तर क्रियाशील बनाउन र अगाडी बढाउँदै लैजान यो एक व्यवस्थित एवं भरपर्दो तरिकाको रूपमा मध्यत पुर्याउँछ । यहाँ हामी यी कार्यहरू सबैलाई एक साथ राख्दछौं जसको दिशानिर्देशन अनुरूप तपाईं आफ्नो गाउँ वा समुदायमा फर्कन तयार भइ प्रभावकारी कार्य सम्पादनको लागि व्यवस्थित हुन सक्नुहुन्छ । यी सात कार्यहरूको शिक्षण तथा सिकाइ उद्देश्यहरू र प्रक्रियाहरू यस प्रकार छन्:

शिक्षण उद्देश्य	सिक्ने उद्देश्यहरू
१. नेतृत्व विकास	स्थानिय समन्वय समिति बनाउने ।
२. शुरुवात विन्दु र श्रोतहरू खोज्नु	समितिमा सफलताहरूको पहिचान गर्ने ।
३. सान्दर्भिक शिक्षा प्राप्त गर्नु	सफल भएका अन्य ठाउँहरूको भ्रमण गर्ने ।
४. पर्यावरण, आर्थिक मान्यता अनुकूल अवस्था	स्व-मूल्यांकन सर्वेक्षण सञ्चालन गर्ने ।
५. दिशा र साभेदारको निर्धारण	प्रभावकारी निर्णय सहित कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने ।
६. व्यक्ति र श्रोतहरूको समन्वय	साम्भा कार्ययोजनाको प्रयोग एवं परिचालन ।
७. गतिविधिहरूलाई उचित पथमा निरन्तरता दिनु	चार सिद्धान्तहरूलाई सबल बनाउन स्वयम् सुधार

कार्य १. स्थानीय समुदायमा समिति वा समूहहरू गठन तथा पुर्नगठन गर्ने (Create or recreate a Local Coordinating Committee)

विकास कार्यलाई निर्देशन गर्न समिति वा समूहहरूमा निर्भर हुँदा यस्ता प्रयास दिगो हुन्छ । सामुहिक प्रयासले समुदाय भित्रको विविध समूहहरूबाट समर्थनको सुनिश्चित गर्दछ र नेता प्रतिको निर्भरतालाई कम गर्छ । समुहमा नेतृत्व गर्ने एक वा

दुई व्यक्तिहरु सँधै हुन्छन् तर तिनिहरुमा मात्र निर्भर हुँदा परियोजना वा समुहका गतिबिधिहरु प्रभावकारी रूपमा अगाडि नबढ्न सक्छ । यदि उनीहरु आउँदैनन् भने परियोजना तल जाने हो । त्यसैले, सहायक सरकारी अधिकारीहरु वा गैर सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरुलाई समेत स्थानिय समन्वय समिति वा समूहहरुमा सामेल गर्नु महत्वपूर्ण हुन्छ । यसले त्रिपक्षिय साभेदारीको निर्माण गर्दछ । यदि उनीहरु समिति वा समूहहरुको सदस्य भएमा सहयोगको जिम्मेवारी महसुस गर्नेछन् ।

अधिल्लो सामुदायिक सफलताहरुको पहिचान गर्नुहोस् जो अझ प्रभावकारी वन्न सक्नेछन् । सिङ स्केलको अर्को आधारभूत सिद्धान्त सफलता निर्माण गर्नु हो । गाउँमा के काम सफल हुँदै छ वा सफल भयो सो पत्ता लगाउनुहोस् र त्यस कामलाई पहिचान गर्नुहोस् जस्को त्यहाँ उचित सम्मान होस् । समिति वा समूहहरुले गर्ने काम जति सफल भएको भेट्टाउनुहुन्छ त्यति नै भावि समयमा पनि काम फेरी सफल हुनेछ भनि समुदायले विस्वास गर्न सक्नेछन् ।

कार्य १. बिगतमा भएका सफलताहरुको पहिचान गर्ने (Identify Local Successes)

अधिल्लो सामुदायिक सफलताहरुको पहिचान गर्नुहोस् जो अझ प्रभावकारी वन्न सक्नेछन् । सिङ स्केलको अर्को आधारभूत सिद्धान्त सफलता निर्माण गर्नु हो । गाउँमा के काम सफल हुँदै छ वा सफल भयो सो पत्ता लगाउनुहोस् र त्यस कामलाई पहिचान गर्नुहोस् जस्को त्यहाँ उचित सम्मान होस् । समिति वा समूहहरुले गर्ने काम जति सफल भएको भेट्टाउनुहुन्छ त्यति नै भावि समयमा पनि काम फेरी सफल हुनेछ भनि समुदायले विस्वास गर्न सक्नेछन् ।

भारतको अरुणान्वलमा स्वाबलम्बन महिला समूहहरुलाई सिङ स्केल तालिम संचालन

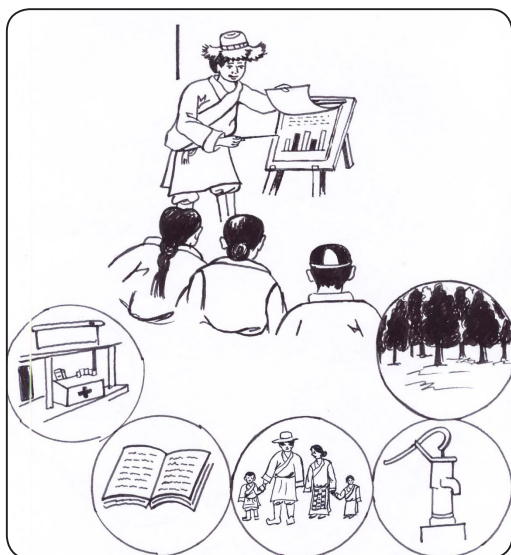
कार्य ३. अन्य क्षेत्रमा भएका सफलताहरूको अध्ययन गर्ने (Study successes elsewhere)

अन्य समुदायहरूमा गई त्यहाँको विचारहरू र तरिकाहरू सिक्नुहोस् ता कि फर्केर आए पछि आफ्नो गाँउमा पनि लागु गर्न सकियोस् । यो फेरी सफलताको निर्माण हो । तथापी, यसैले स्केल स्क्वाएर्ड स्तरमा लैजान्छ । आफु सफल हुन सक्ने कुरा एक पटक समुदाय विस्वस्त भइ सकेपछि आफ्नो समुदायले सामना गरिरहेको कुरा लाई अन्य समुदायहरूले नै कसरी समस्या समाधान गरिरहेका छन् सो राम्ररी नियालेर हेर्नुहोस् ।

कार्य ४. स्थानीय सूचना तथा प्रमाणहरूको आधारमा स्वमूल्यांकन गर्ने (Gather Local Evidence)

स्थानीय आवश्यकताहरूको प्रमाणहरू जुटाउनको लागि एक स्व-मूल्यांकनको याद गर्नुहोस् कि सिड स्केलको चार सिद्धान्त मध्ये एक कार्य हो । स्थानियरूपमा निर्दिष्ट तथ्यांकमा आधारित हुनुपर्दछ जव तपाईंले समस्याहरूको कारणहरूको जाँच गर्नुहुन्छ र तथ्यांक हासिल गर्नु भएको छ भने समस्या समाधान गर्नमा मद्दत गर्नको लागि त्रिपक्षिय साभेदारीको माध्यमबाट काम गर्नलाई एक वलियो स्थिति तयार पार्दछ ।

कार्य ५. प्रभावकारी निर्णय सहित कार्य योजना तर्जुमा गर्ने
(Create A Work Plan)

योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा

१. योजना भनेको के हो ?

समुदायको मुख्य सवाल वा समस्याहरू के के छन् र ती समस्याहरूको कारणहरू बारेमा तथ्यांक संकलन गर्नुहोस् । ती समस्याहरूको उचित समाधानको लागि प्रभावकारी निर्णय सहित उचित प्राथमिकताहरू तय गर्नुहोस् र एक कार्ययोजना बनाउनुहोस् ।

कार्य ६. योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने (Take Actions To Grow Momentum)

सदैव सकारात्मक कदम उठाउनुहोस् र सबै साभेदारहरूलाई आफ्नो कार्यहरू गर्न प्रोत्साहन दिनुहोस् । पक्कै पनि कार्ययोजना बनाउँदमा काम पूरा हुँदैन । एक पटक कार्ययोजनाको पहिचान गरिसकेपछि ति मानिसहरूले आफ्नो कार्यहरू गरे वा नगरे को सुनिश्चित गर्नु महत्वपूर्ण हुन्छ । मानिसहरूको समुहलाई एक साथ काम गर्न नियुक्त गर्नाले यस अभियानमा मद्दत गर्न सक्दछ तर समन्वय समितिले ति कार्यहरू भए नभएको सुनिश्चित गर्ने छ ।

कार्य ७. मूल्यांकन तथा मध्यवर्धि संसोधन (Make mid-course corrections)

समुदायको गतिमा स्थिरता ल्याउन आवश्यक सुधार गर्नुहोस् यसले फेरी सफलता तिर डोर्याउँछ । परियोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दै गर्दा तपाईंले आफैले गरेका गल्तिहरूबाट सिक्दै जानु हुनेछ र अझ राम्रो गर्न सिक्नुहुनेछ । यस कुराले अनुगमनको क्षेत्र र दायरामा वृद्धि गराउँदछ । यदि तपाईंको अनुगमनले सिङ अनुगमनको ६ वटा मापदण्डहरू मध्ये कुनै सम्बोधन गरिएको छैन भने मध्यकालिन समय ल्याउनु पर्ने समय आएको भन्ने बुझ्नु पर्यो । समुदायमा आधारित उर्जाको वृद्धि विस्तारमा संख्याहरू र जिवनको गुणस्तर दुवै हुन्छन् यसले नितिहरूको पृष्ठपोषण शुरू गर्दछ र सरकारी गैरसरकारी संस्थाहरूलाई अधिक र अझ सहयोगी बन्न मद्दत पुर्याउँदछ । यसरी थप समुदायहरू सामेल हुन्छन् आशाहरू उच्च हुन्छन् ।

Agro-forest

Poultry Farming

Hydro-power

Community plantation

सरकार र विकासे संस्थाहरू पनि वढी सक्षम हुन पुग्छन् र यि चार सिद्धान्तहरू अझ प्रभावकारी रूपमा काम गर्न सक्ने हुन्छन् ।

1. Module Three-Seven Tasks

In the SEED-SCALE model we have identified seven tasks for successful community mobilization. This is way to get a community organized for development action, and how to keep that action moving forward. Here we put it all together. Following this guidelines you will be ready to go back to your village and organize it for action. The Seven Tasks: *Their Objectives and Process*

Teaching Objectives=>Learning Objectives

1. Develop Leadership => Create a Local Coordinating Committee
2. Find a Starting Point & Resources => Identify Successes in the Committee
3. Obtain a Relevant Education => Visit Other Successes Elsewhere
4. Fit situation- ecology, economic, values => Conduct Self Evaluation Survey
5. Determine direction & partners => Effective Decisions—WorkPlans
6. Coordinate people & resources=> Using Shared Workplans—Mobilization
7. Keep momentum on track =>Self Correct to strengthen 4 Principles

Tasks # 1, Create a Local Coordinating Committee

Relying on a committee to direct the development work builds sustainability into the effort. Group effort assures support from diverse groups within the community and minimizes the reliance on an inspired leader. There will always be a person or two in the group that take a leadership role, but relying on them means that if they stop coming the project goes down. It is also important to invite important and supportive government officials or NGO representatives to join the local coordinating committee. This builds the **three way partnership** (remember from first session). If a member of the committee they will feel a responsibility to help.

Task # 2, Identify past Community Successes that can be made more effective

Another basic principle of SEED (discussed in all the session) is to **build on success**. Find out what is working or has worked in the village and recognize and honor this work. The more you find that has been successful the more the community will be confident that it can be successful again.

Task # 3, Visit other communities to learn ideas and methods that and be adopted back home.

This is again building of success; however it is taking it to the scale two (squared) levels. Once the communities have gained confident that they can be successful, then go out and see how other communities have tackled the problems that your community is faced with.

Task #4, Conduct a self-evaluation to gather evidence about local needs

Remember, one of the four principles of SEED (last session) is that actions should be based on **locally specific data**. When you have investigated the causes of a problem, and have the data, you are in a much stronger position to work through the three way partnership to get help in solving the problem.

Task # 5, Select community priorities and create a work plan

Once you know that the community feels is the number one problem, and once you have the data to show what is causing that problem, you are ready to make a work plan to solve the problem.

Task # 6, Take action and encourage all partners to do their work plan tasks

Of course a work plan does not get a job done. People working together get job done. Once the tasks have been identified in the work plan and people have been assigned specific tasks to do it is important to make sure that those people do their jobs. Assigning a group of people to work together on a task can help, but the coordinating committee will have to check up on the tasks to be sure they are being completed in a timely fashion.

Task # 7, Make needed mid-course corrections to sustain

community momentum

This again gets back to **building on success**. As you do a project you learn from your mistakes and learn how to do it better. This builds on the monitoring component. If in your monitoring you find that some important points of the six Criteria of SEED monitoring are not being addressed, and then it is time to do a mid-course correction. Growth of community-based energy occurs both in expanding numbers and also in a rising quality of life. It starts a feedback loop pushing policies, and influencing government and nongovernmental organizations to be more supportive. More communities join, aspirations rise higher, government and agencies become more enabling. The four principles are reinforced to work more effectively.

३.१ (क) मोड्युल तीनको लागि समुह अभ्यास (Group Exercises)

साना समूहहरूले परियोजनाको लागि आफ्ना सहभागीहरूलाई निम्न सामुदायिक सात कार्यहरू गराउन सक्दछन् । गाउँको साधारण बैठक पछि यो निर्धारण गरिएको छ कि गाउँको सबैभन्दा आधारभूत आवश्यकता, सुरक्षित पानीको आपूर्ति हो यो निर्धारित भयो कि धेरै जसो रोग बिमारका समस्याहरू अशुद्ध पिउने पानीको कारणबाट हुन आएको कुरा सिङ्ग सर्वेक्षणबाट पत्ता लागेको छ । यो समुदाय सो सहायतको एक परियोजना हुन सक्दछ र यसमा सम्भव भए सम्म जति सक्दो धेरै समुदायका व्यक्तिहरूलाई सहभागी गराउन उत्तम हुन्छ ।

१. तपाईं कसलाई समन्वय समितिमा राख्न चाहनुहुन्छ ? बाहिरबाट कसलाई सामेल हुन आमन्त्रित गर्नुहुन्छ ?
२. पानी आपूर्ति प्रणालीको निर्माणमा तपाईंले विगतमा भएको सफलताहरूलाई कसरी हेर्नुहुन्छ ? के यसले समुदायलाई गाउँ भित्र भएका सफल सहकार्यहरूको पहिचान गर्नमा उत्प्रेरित गर्न मद्दत गर्ला? किन ?
३. यो परियोजना शुरू गर्न कस्ता विशेष तथ्यांक आवश्यकता पर्ला ? तपाईं, यो तथ्यांक कसरी संकलन गर्नु हुन्छ यदि सरकारी निकायमा मद्दतको लागि जानुपन्यो भने कस्ता तथ्यांक संकलन गर्नुपर्ला ?
४. पानी आपूर्ति प्रणाली निर्माणको लागि एक कार्ययोजना तयार पार्नुहोस् ।
५. कार्ययोजनामा पहिचान गरिएका कार्यहरू समुहका प्रत्येक सदस्यहरूलाई जिम्मेवारी दिनुहोस् ।
६. धारा निर्माण भएको आधा काम सकि सके पछि मूल्यांकन गर्दा ति पानीका धाराहरू केवल धनी वर्ग रहने क्षेत्रमा मात्र पुगेको तर शहरको गरिब बसोबास गर्ने समुदायमा धारा निर्माण गरिएको छैन भने कुन मिडकोर्ष (मध्यकालीन) सुधार आवश्यक पर्ला ?

3.1 (A) Module Three-Group Exercises

Workings in small groups have the participants go through the seven tasks of community action for the following project: After a general meeting of the village, it is determined that one of the most pressing needs of the village to have safe water supply. By conducting a SEED survey it was determined that many diseased problems could be traced back to unclean drinking water. This is going to be a community self-help project. You want to get as many of the villagers involved as possible.

1. Who would you want to be on your coordinating committee? Which outside People would you invite to join (Task#1)?
2. How would you look for past successes in building a water supply system? Would it help motivate villagers to also identify successful cooperative actions within the village? Why? What specific data would you need to have before starting this project (Task#2 & 3)?
3. How would you collect this data? If you were going to approach the government for help, what data would be important (Task#4)?
4. Draw up your work plan for building the water supply system (Task#5).
5. Assign tasks identified in the work plan to each member of the group (Task#6).

After half of the good water taps have been build it is discovered in an evaluation that taps are only being build in the rich person's part of town. Some of the rich people have water taps in their homes whereas the poor part of town has not even gotten one community tap build. What mid-course correction needs to be made (Task#7)?

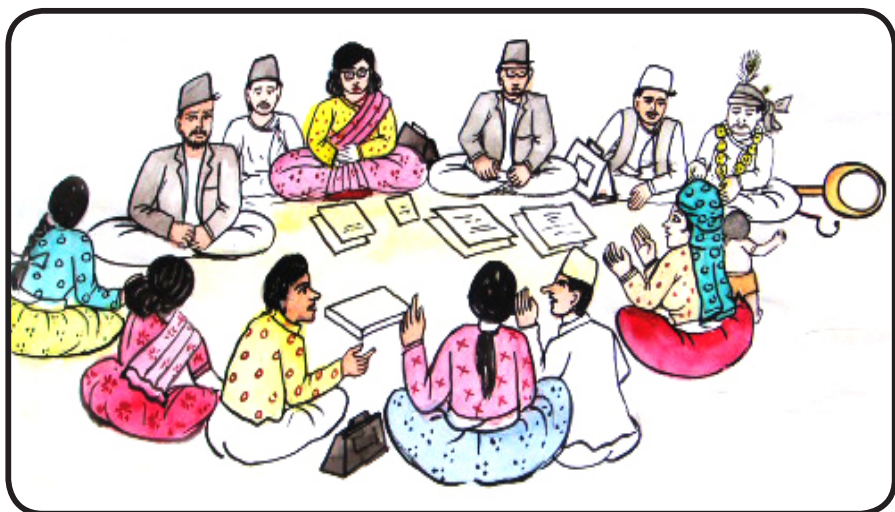
8. मोड्युल चार (Module Four)

पाँच मापदण्ड/आधारहरू (5 Criteria)

सिङ स्केल मोड्युल अनुगमनको लागि ५वटा मापदण्ड/आधारहरूको पहिचान गरेको छ । यि मध्ये प्रत्येक मापदण्ड कसरी गर्ने भन्ने कुराको निर्धारण समुदाय माथि निर्भर गर्दछ । अनुगमन प्रणालीको डिजाइन गर्दा मापन गर्न सजिलो हुने महत्वपूर्ण सूचकहरू हेरिनुपर्दछ । प्रत्येक मापदण्डको एक वा एक भन्दा बढी सुचक हुनुपर्दछ । समुदाय कति राम्रो संग काम गर्दछ ? सफल विकास त्यति बेला हुन्छ जब समाजको सबै वर्गहरू आपसी सहकार्यका साथ प्रगति गर्दै र अगाडी बढ्दै जान्छन् ।

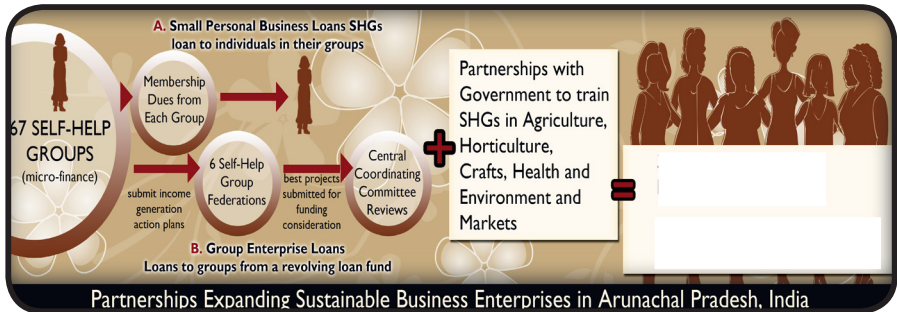
१.समावेशी

समुदायका सबै वर्ग, धर्म, जातजाती र लिंगका व्यक्तिहरूलाई परियोजना वा गतिविधिहरूको सकभागिता गराउन वा लाभ वितरणमा कतिको समावेशी छ भन्ने कुरामा यसले जोड दिन्छ । यसले शक्ति, सम्पत्ति र हर्ष विच वा बाहिरको अन्तराल पत्ता लगाउन (हुदा खाने र हुने खाने) मद्दत पुर्याउँछ । कुनैपनि परियोजना वा कार्यक्रममा समता वा समावेशी नहुनु भनेको समुदायको एउटा भाग परिवर्तनको प्रक्रियाको बिरुद्धमा काम गर्नु हो । तसर्थ, खाँचो तथा आवश्यकतामा परेका व्यक्तिहरूको हक, अधिकार र सशक्तिकरण प्रक्रियामा समुदायका हरेक सदस्यहरूले एक अर्काको गतिविधिहरूको सहयोग तथा सुदृढिकरण र पारस्परिक सम्बन्धमा सुधार तथा सबलीकरण भइ समुदायमा निरन्तर रूपमा क्रियाशिल गराउन यसले मद्दत गर्दछ ।

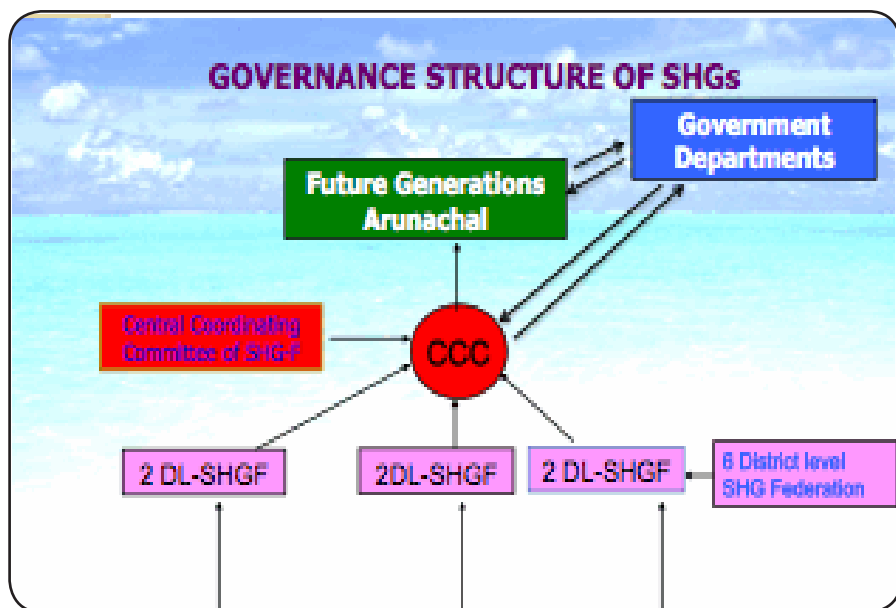
२. दिगोपना

समुदायको परिवर्तनमा नै विकासको परिणाम आउँछ र त्यो परिवर्तन सहि हुनुपर्छ । यस्तो परिवर्तन जो निरन्तर वाह्य आर्थिक सहयोग विना पनि अगाडी बढ्दै जान सक्छ । दिगोपनलाई ३ प्रकारले नाप्न सकिन्छ, जस्तै: पर्यावरण, सांस्कृतिक र आर्थिक । आर्थिक, पारिस्थितिक तथा सांस्कृतिक परिवर्तन विना दिगो विकासको अवस्थामा पुग्न सकिन्न । वातावरणीय स्थिरता- यदि परिवर्तनले स्वस्थता बढाउन सक्दैन । वातावरण, पानी, माटो , वायु, जैवीक विविधता) आदिले मात्र एक स्वस्थ मानवको समुदाय कायम राख्न सक्दैन । संस्कृति हाम्रो जरा र सम्पदा हो, हामी आफ्नो सांस्कृतिक परिवेशमा घरमा भए जस्तो सहज महसुस गर्दछौं । यदि समुदाय परिवर्तनले हामीलाई टाढा लैजान्छ भने हामी आफ्नो नयाँ परिवेशमा खुशि हुनेछौं नौं । राम्रो परिवर्तन हुनको लागि विकासले हाम्रो सांस्कृतिक विविधतालाई पनि थाम्नु पर्दछ । वित्तिय दिगोपना एक परियोजनाले निरन्तर रूपमा अगाडि बढिरहनको लागि आवश्यक श्रोत सृजना गर्नुपर्दछ । बाहिरको पैसामा निर्भर रहनाले स्थिरता आउँदैन । किनकि जव वाहिरको पैसा वन्द हुन्छ तब त्यस संग सम्बन्ध रहेको विकास पनि संग संगै रोकिनेछ ।

३. अन्तर-निर्भरता

समुदायहरू सित आत्मनिर्भर हुन विकल्पहरू कमी छन् र उनीहरू आफ्नो परिवर्तनको लागि अरुले नियन्त्रण गरोस् भन्ने चाहन्छन् । विश्वव्यापी कदम वा प्रयासहरू अप्रत्याशित तथा अपरीहार्य छन् तर असान्दर्भिक कदमले समुदायका सम्बन्धहरूमा असन्तुलन पैदा हुन सक्छ । हरेक सफलताको लागि एक अर्का सितको सम्बन्ध एवं सहकार्य अपरीहार्य हुन्छ । अन्तरनिर्भरता भनेको समुदायमा एक अर्का संग कुराकानी गरिने अन्तरक्रियाको तह हो, जो पारस्परिक अन्तर-सम्बन्धबाट एक अर्को लाभान्वित हुने अवस्था हो । जस अन्तरगत उनीहरूले संगै गर्ने काम एक [३९]

अर्को संग विलाप गर्ने र संगै खेल्ने इत्यादि पर्दछन् । निर्भरता एक खराब कुरा हो जहाँ समुदायले आफ्नो थुप्रै आवश्यकताको लागि बाहिरको सहयोगमा निर्भर गर्दछ ।

८. सर्वाङ्गीण/एकिकृत

यसले परिवर्तन तथा विकासलाई सन्तुलित रूपमा गति प्रदान गर्न (जस्तै: शिक्षा, वातावरण, स्वास्थ्य, आयआर्जन, अवकास, खाद्य सुरक्षा आदि) मद्दत गर्दछ । सामुदायिक जिवनको विभिन्न पक्षहरूको विकास/सुधार गरिन्छ । समग्र कार्य भनेको जिवनको एक भाग मात्र राम्रो हुने हैन तर प्रगति धेरै पक्षमा हुनु हो ।

५. पुनरावृत्ति/निरन्तर पहल

तपाईंले प्रत्येक समय परियोजना या क्रियाकलापहरू सम्भव भएजति गर्नुहोस्, कार्यगत अनुभवबाट सिक्नुहोस्, आवश्यकता अनुसार त्यसलाई थप सुधार गर्दै लैजानुहोस् र पुनः गर्दा पहिलेको भन्दा राम्रो गर्नुहोस् । सामान्यतया: सबै कार्यहरू दोहोरिँदैन् तर हरेक पटक गरिने कार्यमा थप सुधार हुन सक्छन् । यो सफलतामा आधारित सिकाइ कार्य अगाडी बढिरहेको छ भन्ने निश्चित गर्न पुनरावृत्त क्रियाकलापको अनुगमन गर्नुहोस् ।

1. Module Four - Five Criteria

The SEED-SCALE Module has identified **five Criteria to monitoring system**. It is up to the community to determine how each of these components is to be measured. In designing a monitoring system, it is important to look for **KEY INDICATORS** that are easy to measure. Each criteria should have one of more easily measured **KEY INDICATORS**.

A. Inclusiveness: - How much equity is there in the distribution of project benefits?

- B. Sustainability:** - Development results in community change. It has to be good change though, and change that can keep on going without continued inputs from outside. Sustainability has to measure in three areas: environmental, cultural and financial. Environmental sustainability – If the change does not promote a healthy (environment, water, soil, air, biodiversity) then it can not maintain a healthy human community. Cultural sustainability – Culture is our roots, our heritage. We feel at home and comfortable in our cultural surroundings. If community change takes this away we will not be happy in our new surroundings. To be good change development must sustain our culture diversity. Financial sustainability – A project must generate the needed financed to keep it going. Relying on outside money will not lead to sustainability because when the outside money stops then the good development associated with it will also stop.
- C. Interdependence not dependence:** - Interdependence is the degree to which people interact with each other in the community: the mutually beneficial relationships that exist in a community. How they work together, mourn together and play together. Dependence (a bad thing) is where the community relies on the outside for too much of their needs.
- D. Holistic Action** – The number of different aspects of community life that are improving with development. Holistic action means that no just one part of life is getting better, but the progress is being made on many fronts.
- E. Iterative Action** – Each time you do a project or activity do it better than before. This is building on success. You want to monitor this iterative action to be sure that learning is going

४.१ (क) मोड्युल चारको पाँच मापदण्ड/आधारहरूको प्रमुख सूचकका उदाहरणहरू
(Examples of key Indicators about five criteria)

१. समावेशी : स्कूल आउनेहरूमा केटाहरूको अनुपातमा केटीहरूको संख्या र सदस्यहरूमा विभेदको स्तर कस्तो छ?

२. दिगोपना : पर्यावरणको लागि स्कूलको पेटीहरू वा स्कूल अगाडी वा पछाडी रोपिएका रुखहरू, स्कूल वच्चाहरू बीच पर्यावरणिय जनचेतनाको स्तर संस्कृति, परम्परा र आधुनिक चाडपर्व, उत्सव बीच होडवाजी, वित्तिय सबै भन्दा सजिलो हिसाव किताव सन्तुलनमा छन्, के ऋण भुक्तानी गरिएको छ?

३. अन्तरनिर्भरता : समुदाय भित्र वस्तु र सेवाहरूको प्रभावमा सन्तुलन/परनिर्भर समुदायले भन्दा अन्तरनिर्भर समुदाय भित्र पैसाको प्रवाह हुन्छ ।

४. सर्वाङ्गीण/एकिकृत : एक वर्षको कार्ययोजनालाई अर्को वर्षको कार्ययोजना र कार्ययोजना संग तुलना गर्ने । समग्र विकासको लागि जिवनको विभिन्न पहलहरूलाई योजनागत गतिविधिहरूले सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।

५. पुनरावृत्ति/निरन्तर पहल: यदि तपाईं सफलताको आधारमा निर्माण गर्दै हुनुहुन्छ भने परिवर्तन आए नआएको हेर्नको लागि कार्ययोजनाहरूको जाँच गर्नुहोस् ।

(A) Module Four-Examples of Key indicators for each of the Five Criteria

- **Inclusiveness:** Proportion of boys vs. girls in school, or degree of discrimination against one group.
- **Sustainability:** Environmental are trees growing back or being planted or level of environmental awareness among school children. Culture – the prevalence of traditional vs. modern aspects in festivals and ceremonies Financial - easiest of all, do the books balance? Is the loan being paid back?
- **Interdependence:** The balance of flows of goods and services within the community. An interdependent community circulates money within the community more times than a dependent community.
- **Holistic Action:** Comparing one year's work plan to another year's WorkPlan. The planned activities should address a number of different sectors or aspects of life for holistic development to be taking place.
- **Iterative Action:** Check work plans to see if change is taking place, if you are building on success.

८.१(ख) मोड्युल चारको लागि समुह अभ्यास (Group Exercises)

कक्षाका सहभागीलार्थ सानो समूहमा विभाजन गर्नुहोस् । प्रत्येक सानो समुहको समस्या चाहिँ वयस्क साक्षरता परियोजनाको लागि अनुगमन कार्यक्रम डिजाइन गर्नु हो । तपाईंको गाउँले वयस्क साक्षरता कार्यक्रम प्रारम्भ गरेको छ । यो तीन वर्ष देखि सञ्चालन भइरहेको छ र तपाईं कार्यक्रम कसरी चलिरहेछ भनि जाँच गर्न मापदण्डको अनुगमन गर्न चाहनुहुन्छ । तपाईंको ६ मापदण्डको अनुगमन गर्नको लागि प्रमुख कुन सुचकहरूलाई प्रयोग गर्ने भनी निर्धारण गर्न चाहनुहुन्छ । साना समुहहरूलाई अगाडी आउन दिनुहोस् र उनीहरूले ल्याएको प्रमुख सुचकहरू प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् । प्रत्येक समुहले आफ्नो समुहको कार्य प्रस्तुत र छलफल गरे पछि प्रत्येक मापदण्डको लागि सबै भन्दा उत्तम सूचक कुन रहन सक्छ भनि पुरै समुहलाई निर्धारण गर्न लगाउनुहोस् । मापदण्डको अनुगमन गर्नको लागि एक भन्दा बढी सुचक छन् भने पनि ठीकै छ ।

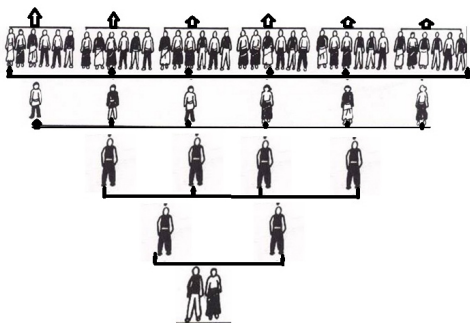
५.मोड्युल पाँच (Module Five)

सिड स्केलका ३ आयामहरू (Three Dimensions)

(क) स्केल वान्-समुदाय सेचतना, सिकाइ र उर्जामा प्रोत्साहन

(SCALE One : Stimulating Community Awareness Learning and Energy)

यसले समुदायको पहिचान गरी उनीहरूबाटै सिकदै समुदायमा आधारित सफल कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूको प्रवर्द्धन गर्न मद्दत गर्दछ । त्यस्तै, समुदायका व्यक्तिहरूको आत्म विश्वास बढाउन र हामी गर्न सक्छौं भन्ने भावनाको विकास गर्दछ । समुदायभित्र गरिने कार्य तथा सेवाहरूलाई थप परिष्कृत गर्न, बिस्तार गर्न र सम्बन्धित समुदाय स्वयंको सफलता अभिवृद्धिमा यसले जोड दिन्छ ।

स्केल वान्, कार्यान्वयन, स्केल स्क्वायरर्ड, प्रदर्शन र स्केल क्युब, स्व-परिवर्तन को रूपमा बुझ्न सकिन्छ । सिकाइको सञ्जाल र स्केलको आयाम चाहिँ नयाँ विचार

शेयर एण्ड केयरको संस्थापक(रमेश कुमार खड्का)जामखेदमा तालिमको समयमा फ्युवर जेनेरेशन्स संस्थाको टिमका साथ

रूपान्तरण केन्द्रको स्थापना र संचालन-बौडेगाउँ, ललितपुर

रूपान्तरण केन्द्रमा समुदाय विकास व्यवस्थापन तालिम संचालन

सोच कसरी फैलाउने हो त्यसैमा निर्भर हुन्छ । यद्यपी, यो पहिले गाउँमा फैलन्छ र त्यसपछि यो देश भरि फैलन्छ । स्केल वान्, सफलताबाट सिक्नुहोस् (गाउँ स्थानिय स्तर) । यो गाउँस्तरमा सिकिने कुरा हो, जहाँ एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिको सफलतालाई देख्छ र सफल विचारको अनुशरण गर्दछ ।

(स्व) स्केल स्वचाई-सिकाइ कार्य र सफल प्रयोगको लागि स्वावलम्बन केन्द्र (SCALESquared:Self-helpCentersforActionLearningExperimentation)

सफल वा नमूना समुदायका व्यक्तिहरूले औपचारिक वा अनौपचारिक रूपमा सोही क्षेत्रको अन्य समुदायमा आफ्नो सफलता तथा अनुभवहरू आदानप्रदान गर्दछन् । सिकाइ नमुना परियोजनाहरूले सिकाइ केन्द्र तिर डोर्न्याउँछ । उक्त स्वावलम्बन सिकाइ केन्द्रहरू मार्फत अन्य समुदायका व्यक्तिहरूको सिकाइको लागि रूपान्तरित परियोजनाहरूको सफलताहरू र सिकाइहरूबाट उत्साहित बनाउँछ । गाउँमा विचारहरू यसरी नै फैलन्छ । यो सिकाइ केन्द्रको माध्यमद्वारा सिकाइन्छ । कहिले काहीँ सिकाइ केन्द्र एक विशेष ठाउँमा गरिन्छ । जहाँ परिवर्तन भएको छ र मानिसहरूले त्यस ठाउँमा भ्रमण गरेर ति कुराहरूबाट आफ्नो गाउँमा कसरी परि वर्तन ल्याउन सकिन्छ भनि सिक्न सक्छन् ।

स्वावलम्बन केन्द्र, अरुणान्चल

स्वावलम्बन केन्द्र, फर्पिङ्ग (पहिले)

सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, फर्पिङ्ग (हाल)

Scale-Square – learning and experimentation Center.

This center is close to M. Everest and dried land. People never tried and believe that they can grow trees and vegetable at this area?

Experiment tree planting, and vegetable growing. See evidence in pictures.

Believe or not > 80% survival!. Success of experiment. Now community started planting trees and growing vegetable at their home.

(ग) स्केल किउब्ड-सहकार्य, सिकाइ अनुशरण तथा विस्तारको लागि संस्लेषण (SCALE-Cubed: Synthesis of Collaboration Adoptive Learning and Extension)

यसले विकास सम्बन्धी सफलता एवं अशल अभ्यासहरूलाई पुरै समुदाय वा क्षेत्रमा सृजनशीलता अपनाई बृहत एवं व्यवस्थित विस्तारमा जोड दिन्छ । समुदाय तहको व्यावहारिक परिवर्तन विस्तारको एक महत्वपूर्ण प्रक्रियाको रूपमा बुझ्न हामी यसलाई बुझ्न सक्छौ । यसले दिगो विकासमा समुदायका व्यक्तिहरूको अर्थपूर्ण सहभागितामा बृद्धि गराई गुणस्तरीय जीवनयापन बृद्धि गर्न मध्यत गर्दछ ।

स्केल क्युब्ड : समाजको माध्यमबाट विस्तार गर्नुपर्दछ । यो सफलताले कुनै निश्चित समुदायमा मात्र नभई देश भरमा परिवर्तन ल्याउँछ र यो हुनका लागि सरकारले आवश्यक नियमहरू स्थापित गर्नुपर्ने हुन्छ जसद्वारा परियोजनाका सफलताहरूलाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहन मिल्छ ।

. Module Five -The Three Dimensions of Scale

Scale One=> Implementation; *Scale Squared*=>Demonstration; *Scale Cubed* =>Network of Self-Reflective Learning. The dimension of the SCALE is how a new idea spreads. It is first how it spreads through the village and then how it spreads throughout the state of the country.

- A. **SCALE One:** Learn from success (village local level) this is where learning takes place at the village level. One person sees another person's success and copies the idea.
- B. **SCALE Two (Squared):** Demonstration projects lead to learning centers. This is how an idea spreads beyond the village. It is done through what is called a learning center. Sometimes a learning center is a special place designed to help spread an idea. Other times it is a demonstration area, or a whole village, where change has taken place and people can visit to learn how to replicate that change in their village.
- C. **SCALE Three (Cubed):** Extension through society. This is where the success leads to change throughout the country. For this to happen it often requires the government to set in place the laws that are necessary to promote and guarantee the continued success of the project.

५.१(क) मोड्युल पाँचको लागि अरुणान्चलको प्यान्टको उदाहरण (Example About Pants of Arunachal)

अरुणाञ्चलका सबै मानिसहरूले प्यान्ट लगाएका हामीले देखेका छौं तर पहिला यस्तो थिएन । पुरानो तस्विरहरू हेर्दा यस्तो हुन्छ कि एक चोटि अरुणाञ्चलका सबै पुरुषहरूले पारम्परिक प्रकारको लुंगी लगाउँथे । यहाँ एक नविन प्रचलन देखा परेको छ प्यान्ट पहिरिनेको । जो देश भरमा एक स्तरमा विस्तार भएको छ यो कसरी परिवर्तन हुन पुग्यो भन्ने कुरालाई स्केल मोडल मार्फत विश्लेषण गरी हेरौं ।

(अ) स्केल वान् : गाउँका सम्पूर्ण पुरुषहरू खुशिसंग आफ्नो पारम्परिक प्रकारको लुगा लुंगी लगाइरहेछन् त्यस पछि एक दिन एउटा मान्छे बाहिरको यात्रा पछि गाउँमा प्यान्ट लगाएर आउँछ । यस कुराले गाउँमा निकै हलचल मच्चिन्छ । अनि उसले यो कहाँ पायो र किन पारम्परिक लुंगी नलगाएको भनि सबैले उसलाई सोध्न थाल्दछन् । जवाफमा उसले प्यान्टको महत्व लुंगीको भन्दा महत्व भएकोले खुट्टालाई न्यानो राख्ने र रुख चढ्दा कोतरिनबाट बच्न सकिने साथै यो आधुनिक र पुरुषहरूको कपडा शैलीमा फेशन लहर पनि भएको वर्णन गर्दछ । त्यसपछि गाउँमा अचानक प्यान्टको धेरै चासो बढ्दछ ।

(आ) स्केल स्वचायर्ड : त्यसपछि गाँउमा पहिलो पटक प्यान्ट लगाएर आउने मान्छेले एक प्यान्ट प्रदर्शन क्षेत्र अथवा व्यस्त पसल खोल्ने निर्णय गर्दछ । उ शहर जान्छ र प्यान्टको थुप्रो लिएर फर्कन्छ । अब सबैले प्यान्टको विभिन्न आकार, रंगहरूमा लगाउने प्रयास गर्दछन् र त्यो प्यान्ट लगाउने प्रदर्शन क्षेत्र भएकोले छिटै गाउँभरी र वरपरका गाउँमा पनि फैलन थाल्छ ।

(इ) स्केल किउड्ड : जव सबैले प्यान्टको माग गर्न थाले । समाजले परिवर्तन चाहन्छ र प्यान्टको आयातमा प्रतिवन्ध हटाउँछ । गाउँका अग्रजहरू र वृद्ध पुरुषहरूले पनि प्यान्टलाई पुरुषहरूको लुगाको रूपमा स्विकार्न थाल्छन् केवल विवाह समारोह एवम् परम्परागत पर्वहरूमा भने पारम्परिक लुंगी नै लगाउँछन् । यस प्रकारको स्थितिहरूले गर्दा अहिले समाजका सबै स्थानहरूमा प्यान्ट लगाउने प्रचलन फैलिएको छ ।

फ्युचर जेनेरेसन अरुणान्चलको कार्यक्रमबाट रूपान्तरित भएका केही व्यक्तिहरूलाई अध्ययन अवलोकन भ्रमण-इलाम, नेपाल

5.1 (A) Module Five- Example about Pants of Arunachal

We have noticed that almost all men in Arunachal also wear pants. But that was not always the case. Looking at old pictures it is evident that at one time almost all Arunachal men wore traditional type of lungie. So here is an innovation, wearing pants, that has “gone to scale” throughout the country. Let’s analyze this innovation through the SCALE model and see how this change might have taken place.

SCALE One - All the men in the village are happily wearing their traditional Kachhar (lungi). Then one day one of the men arrives after a trip outside wearing pants. Well this causes quite a stir in the village. Everyone asks him where he got them, and why he is wearing pants instead of the traditional kachhar (lungie). He explains all the values of pants over lungie. They keep your legs warm, and you don’t get scratched up when climbing trees. Also, pants are modern; the wave of the future in man’s clothing styles. There is suddenly a lot of interest in the village in pants.

SCALE Two (squared) - The guy who first came to the village wearing pants decides to open a pants demonstration area, otherwise known as a pants store. He goes to the city and comes back with a pile of pants. Now everyone can try on different sizes and colors of pants. Because there is demonstration area wearing of pants quickly spreads throughout the village and into surrounding villages.

SCALE Three (cubed) – So with all the sudden demand for pants, the society lifts its restrictions on the changing clothing and import of pants and the village elders accept pants as legitimate men’s clothing, except for during marriage ceremonies and traditional festivals. With these enabling conditions now in places, the wearing of pants spreads rapidly throughout society.

५.१ (ख) मोड्युल पाँचको लागि नेपालको सामुदायिक वनको उदाहरण (Example of Community Forestry in Nepal (Scale up))

नेपालमा सामुदायिक वन : व्यवस्थित वनहरू विकासको सबै भन्दा सफल उदाहरण हुन् । प्रत्येक चार नेपालीमा एक जना सामुदायिक वन समुहको एक सदस्य छ । एक पटक बाँझो रहेको वनहरू रूखले सिँगारिएका छन् र समुदायहरूले वनको उत्पादनहरू विक्री गरेर पैसा कमाउँदै छन् । यो कसरी भयो भनि हेर्नका लागि सिङ स्केल मोडल प्रयोग गरौं ।

(अ) स्केल वान् : नेपालका पर्वतहरू छिट्टै ह्रास भएका थिए । धेरै गैरसरकारी संस्थाहरूका साथ काम गर्दा सरकारले जंगल व्यवस्थापनका विभिन्न विधिहरू प्रयोग गर्न थाल्यो । तिनीहरूले सरकारको वागवानी, गाउँ विकास समितिको प्रयासबाट जंगलहरू व्यवस्थित गर्दै पहाडहरूमा रूख रोप्नका लागि धनिहरूलाई भाडामा दिन थाले । प्रत्येक प्रयोगमा तिनीहरूले समस्याको बारेमा अझ बढी सिक्न थाले । त्यस पछि कसैले प्रयोग गर्ने प्रयास गर्नु जसमा जो दाउरा र गाइ वस्तुका लागि रूखहरू काट्थे तिनीहरूले नै जंगल व्यवस्थापनको जिम्मा पाए । यस कार्यक्रममा उनीहरूले उपभोक्ता समुहहरू गठन गरेर जो कोहि आफ्नो वनको एक अंश प्रयोग गरेको प्रमाणीत गर्न सक्थे उनीहरू एक विशेषक्षेत्रको समुहको सदस्य हुन सक्थे । समुहले वनको प्रयोगको सुरक्षाको लागि आफ्नै नियमहरू तय गर्दथे ।

(आ) स्केल स्वचायर्ड : रूख वद्नका लागि एक लामो समय लाग्दछ तर लगभग १५ वर्ष पछि समुहहरूले ती क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गरेर स्वस्थ जंगल बनाउँछन् । ती गाउँका मानिसहरू अझै पनि जंगलबाट दाउरा र गाइवस्तुका लागि आहारा लिइरहेका छन् । उनीहरूको गाउँ नजिकै सुकेको पानीका मुहानहरू फेरी बग्दैछन् । भू-क्षय जान पनि कमी आएको छ । अन्य पहाडहरूमा भएका मानिसहरूले त्यो परिवर्तन देखेछन् र कसरी भएछ भनि हेर्न जान्छन् । ति प्रारम्भिक प्रयोगहरूको प्रदर्शन र विस्तार केन्द्रहरू वनेका छन् अव धेरै गाउँहरू सरकारी जंगलहरूलाई तिनीहरूका गाँउमा पनि सामुदायिक वन बनाउन माग गर्दथे ।

(इ) स्केल किउड : यो घटना घट्दै गर्दा गैरसरकारी संस्थाहरूले सरकारलाई जंगलको कानून परिवर्तन र वनका कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षित गर्न र उपभोक्ता समुह पहिचान गर्न आवश्यक ठान्दै समुदायका जंगलहरूमा चिन्ह लगाउन थाले जव सफल प्रयोगहरू नमुना क्षेत्रहरूमा पुग्यो सरकारी नितिहरू पनि बने र सामुदायिक वन देश भरि फैलियो ।

फ्युचर जेनेरेसनको एम.ए.का विद्यार्थीहरू र बरुण बचाओ, शंखुवासभाका स्वयंसेवकहरूलाई सामुदायिक वनको अध्ययन अवलोकन भ्रमण-मदन पोखरा, पाल्पा ।

5.1(B) Example of Community Forestry in Nepal (Scale)

Community managed forests are the most successful example of development in Nepal. The concept has “gone to scale” and one in every four Nepalese is a member of a community forestry group. Once barren hills are growing trees and communities are making money through the sale of forest products. Let’s use the SCALE model to see how this happened.

SCALE One - The hills of Nepal were rapidly being degraded. Working with many NGO’s the government started experimenting with different methods of forest management. They tried government plantations, Village Development committee managed forests, leasing hillsides to rich people to plant trees on. With each experiment they learn a little more about the problem. Then someone tried an experiment in which the people who were going out and cutting the trees for firewood and fodder would get to manage the forests. In this experiment they formed user groups, and anyone who could prove that they used a particular patch of forest could be a member of the group. The group set their own rules on the use and protection of the forest.

SCALE Two (squared) - Trees take a long time to grow, but after about 15 years, the areas being managed by the user groups had healthy forest on them. People in those villages were still taking firewood and fodder from the forests. The springs that had dried up near their village were following again and there were less landslides. People on other hillsides would see the change and go over to see what was going on. Those initial experiments become demonstration and extension centers. Now many more villages were demanding that the government foresters make a community forest in their village as well.

SCALE Three (Scale cubed) – All the while this was happening the NGO’s were working with the government to change the forest laws and to train foresters in the skill needed to identify users group and mark out community forests. When the successful experiments led to the demonstration areas, and the government policies were in place, community forestry spread rapidly throughout the country.

५.१(ग) मोड्युल पाँचको लागि समूह अभ्यास (Group Exercises)

१. सहभागीहरूलाई सानो समुहमा विभाजन गर्नुहोस् प्रत्येक समुहलाई उनीहरूको क्षेत्रमा गएको नौलो प्रविधि जो विस्तार भए सो पहिचान गर्न लगाउनुहोस् । त्यसपछि स्केल वान्, स्केल स्वायर्ड र स्केल किउब्ड मोडलको प्रयोग गरेर त्यस नौलो प्रयोगको विश्लेषण गर्न लगाउनुहोस् । अन्त्यमा, सिड स्केल र परम्परागत विकासमा भएको भिन्नताहरूलाई निम्नानुसार संक्षिप्त रूपमा उल्लेख गरिएको छ:

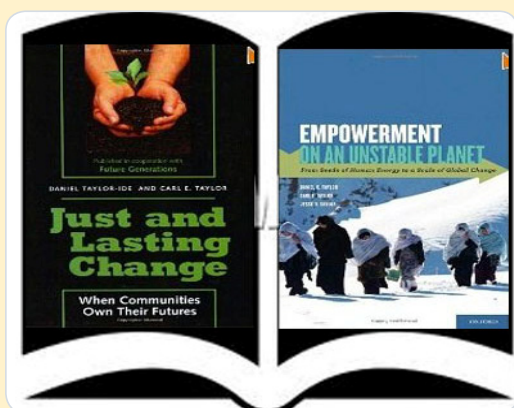
क्षेत्र	सिड स्केल	परम्परागत विकास
मुख्य श्रोत	मानविय उर्जा	आर्थिक व्यवस्थापन
योजनाको मानसिकता	सहकार्य	प्रतिस्पर्धा
योजना प्रक्रिया	सवाल-योजना-बजेट	बजेट-सवाल-योजना
कार्य कसले गर्दछ	त्रि-पक्षीय साभेदारी	पेशागत
कार्यान्वयन संरचना	स्थानिय संघसंस्थाहरू	परामर्शदाता/ परियोजनाका ईकाइहरू
परमजवाफदेहिता	समुदाय	दाता
पद्धति	सफलता निर्माण	समस्याहरू/उत्तर आवश्यकताहरू ठिक गर्ने
निर्णयको मापदण्ड	प्रमाण	शक्ति, विचार र वानीहरू
मुख्य अपेक्षित परिणाम	व्यवहार परिवर्तन	मापनिय नतिजा
मूल्यांकनको मापदण्ड	चार सिद्धान्तलाई सबलीकरण	बजेट अनुपालन
सिकाइ ढाँचा	पुनरावृत्ति एवं प्रयो गात्मक	पहिलो पटकमा ठीक गर्नु
व्यवस्थापन ढाँचा	अनुशिक्षण	नियन्त्रण
प्रतिवद्धता क्षितिज	साभेदारीको उपयोगमा निर्भर	दाताको वजेट चक्रमा निर्भर

5.1 (C) Group Exercise

1. Divide the participants into small groups. Have each group identify an innovation that has “gone to scale” in their area?
2. Then have them analyze the spread of that innovation by using the scale One, scale two and Scale three model.

	SEED-SCALE	Traditional Development
Key Resource	Human Energy	Financing
Planning Mindset	Cooperation	Competition
Planning Process	Agenda=>Plan=>Budget	Budget=>Agenda=>Plan
Who Does the Work	Three-way Partnership	Professionals
Implementation Structure	Local Institutions	Consultants/Project Units
Ultimate Accountability	Community	Donor
Approach	Build on Successes	Fix Problems/Answer Needs
Criteria for Decisions	Evidence	Power, Opinions & Habits
Major Desired Outcome	Behavior Change	Measurable Results
Criteria for Evaluation	Strengthening 4 Principles	Budget Compliance
Learning Mode	Iterative, Experimental	Get it right the first time
Management Mode	Mentoring	Control
Commitment Horizon	Depends on Utility of Partnership	Depends on Donor's Budget Cycle

This is compiled training modules from two Books “Just and Lasting Change and Empowerment on an Unstable Planet” written by Daniel C. Taylor, Carl E. Taylor and Jesse O. Taylor. Training Toolkits developed by Luke Taylor, Mike Richlin and Nawang Sing Gurung.

SEED-SCALE Training In Following Countries

TIBET CHINA

UTTARANCHAL

BHUTAN

POKHARA - NEPAL

PAKISTAN

ARUNANCHAL

DHARAN - NEPAL